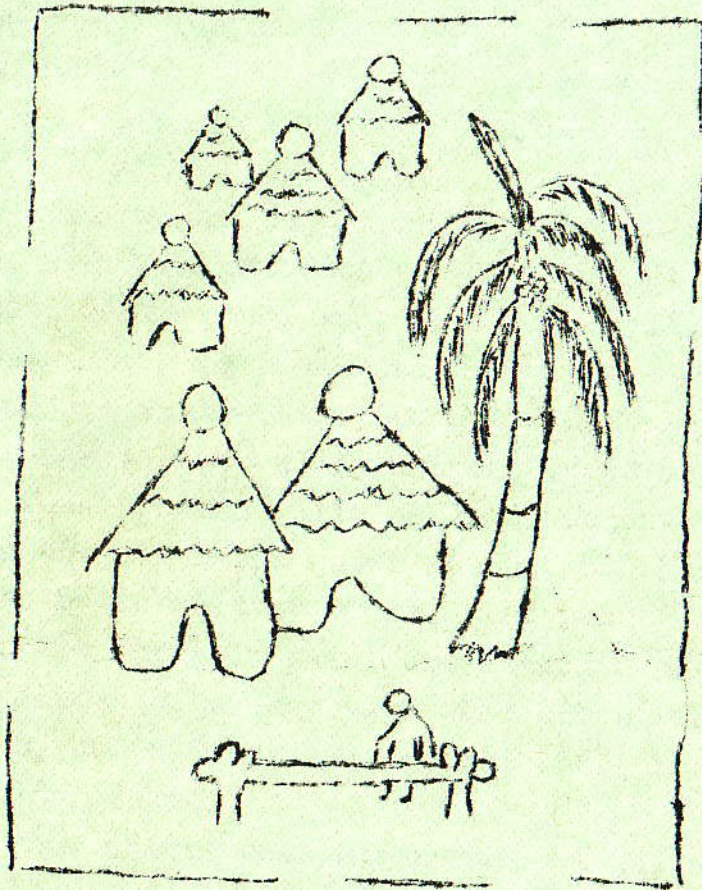

50 Frs.

Kpangalam

Sokodé, 1992.

Kpangalam kutoluú

Cáawó-jó téesi wentí turíngá tínzées Móólá né tugutoluú ksgées Taabáalú ge. Buróozí ge kúbonáa woodúú duduure sisi: Móólá nakóru tón-dowú téesere. Wenbí buróozí boodó bulé né ge sisi: Móóláwá ríngá-dées sóózi ge téesere.

Kpangalam íba né, Taabáalú ge baagálíínná. Kúboní weení bán'yaá sisi: Kutukulú né wéegédé ná we níbááwu. Ulé umú ksgées kgbám ge fáya íní. Doo Taabáalú Wúro tsóo bán'yaá sisi Gadawú né, ulé idées bú naáru nbulé.

Wíre neqéere bujóo né, nge Kutukulú woogógbóo kagbánda akédééná na wísi daagaludé. farándí. Sáátu wenkí woogóni utála deeli né, nge waana bugbóo bó kúboná bukáa qámá-dó, buka bujóo kazóo besé. Didáars dím d'ulá yi kazóo, nge woogbóo kilím wémbesé qídées yáási. Sáátu wenkí íbamáa kilím né, nge woogóni kksená búu né, waana boowú kúboní bó fáya ínná-de. Bidées sáátu bulé né, wísi wéndésé salíu nbulé. Nge Kutukulú sisi: doo méngilím mán-jáadu daadoodé ge, nge tsóo wúro kúboní weewii móró né, bidé nbulé. Nge waazúu íbéén' boowú kím kidées cowure.

Tóo, sáátu wenkí kiiyu nuvoowú né, nge Kutukulú waazúu boowú-daá ína idóo. Téséwu weevé né, nge waadálú tsúu sóm kisoó, buka íbamáa tilíu didáars.

Boowó kúm kidaá ge Kutukulú we ge wíre waalú
 téséré umooná maari kizómee boowó kpómóó. Kutuku-
 lú waamáázi né, nge waana sisi: maari kúm kidés
 boowó kíbíngi-daá ge umú we bilé. Nge waalú
 iyeléná ki boowó, bika ibó ubéén tuwó fáya ngi
 bánjáá ki sisi Kpangalam né kidés lura fáya íná-
 -de wóndóm. Nna ge idorowe ge wíre waadálú
 téséré umooná maari tuwó kutoluú. Nge bugoná
 Kutukulú, lomaazé sisi: tóm tina ge wentí.

Tóo, Kutukulú wesebéén idatúli tu né, nge
 waanmatiná maari sisi: nyóó maari, nyédés
 ndááare ge máagánú nge méézé mógónú cé bika
 megéyéléná nya boowó; léséséjé né, nge nyáagá-
 gúrú ngádúni mówóró. Bilé né, we ge nyózoólés
 ná ma, báa nyééri ma. A bugés nowéya ge nyó-
 zoólés na ma, siri defes, nkalá nabóru. Amádé,
 a aléhééri ge nyózoólés na ma, yuúdi nyózúu.
 Sáátú wenkí Kutukulú waanmatú bilé né, nge
 maari wooyuúdi kuzúu kínwílú yi sisi: aléhééri
 ge kuzoolés na yi. Nna ge Kutukulú sisi: tóo,
 máánú. Waazín umáázi tímú né, nge waana sisi:
 báa bulá ngíní, maari kúm kígés lizóo ge. Nge
 sisi: toovonúm, aléhééri ge nyózoólés na ma;
 amádé, nyóógómú dó né, a bugés si ngbóo ma
 mána nya díbó díkójoo nyédés boowó-daá, bilé
 né ngbóo níbááwu dídés. Nge maari woogbóo
 níbááwu bika Kutukulú tées hált basúu boowó

kiám kidaá bõndóm. Wíre nedéere bujóóo né, nge
Kutukulú waalá lomaazé né, nge waana sisi:
bidalá urú sisi: ina fanám bóyoozi bocóo
didaare kúduunde-daa. Biyéle waali ibó isúu
kérensé tiwú kúboŋgi kpangalam-de, bika udó
fási wánvarim, bika wánlám kagbáandi dudo.
Maaru kilé kicán kibisi idés lizóo kinvérii
uro. Lizóo kam' ge waaya yíde sisi: Agúwoŋ.

Bujóóo bujóóo né, woobó Taabáalú ukógboo
idésilú kúduum ukábisíná ujó Kpangalam-de. Igoo-
biya wenbá bõngont' ujó né, belé baana didaare-
-dés kazóo né, belé dudo baagágburu bekégbe
ujó. Defese defese, zamóo wooyooziná yi, bicán
bibisi téédu kúboŋdu kpangalam-de. Téédu yoozi-
-daa ge tulé tuján tiqi tiwú yíde kpangalam.
Káma, báa le ge urú waagágúrú, nyánnú sisi:
mëndésé kpangalam-de, kpangalam-de ge buján.
bibisi bán'yaá sisi: Kpangalam hálu na sinje.

Kutukulú newú naáru waaluná ujó kpaŋa-
lam-de ibisi Caaváadu. Wenbí bulá né ge sisi:
ilé umú ugés ugbám ge bidés saáti. Wíre ge waa-
gurú idés kisoó na wísi daagaludé farándi.
Waadála deeli né, didaare waalá yi kazóo,
saáti wenkí waagábusi né, nge woogbóo iféeri
udawaalu. Nge waabáazu bodé wónzuú idés kérensé.
Wéndém tumérsi ikégbe daanina né, na ukájaa
táawu fáadu ukoná úyaná Kpangalam aláa dugaaals-

-dináa na kinvém téeré né, na iyuú sontó liidéé na búco ubísi tumérs. Lé Kpangalam aláa beém baava yi yíde sisi: kúboní Caá fáádi né nbulé. Woogóni isúu idées kérengé buté ubísi ína né, Kpangalam aláa dígaaale-dináa wóngoní usi bamu fáádi újó né, na belé bónboozí sisi: kúboní Caá fáádi ní, na befééri we sisi: ulé waabísi idées. Kúboní Caá fáádi-dées ge buján bibísi bányáá idées téédu sisi: Caaváádu hálu na sinje.

Tóo, kúboní Kutukulú umó waajan ná ubísi Kpangalam íba-dées wúro kaqaa íní. Wírs neqére bujóóo né, nge wúro Usóo Gadawú waagázi Taabáalú. Nge awóro-bíya wenbá bogows ína né, beegédiri befééri Kutukulú sisi: újaa waazí. Bulé né, íbo na usóo újaa dídáars. Kutukulú tekpeená úgú-bonáa-dées nńózi, biiyéle waagurú Kpangalam ubísi Taabáalú ikédí újaa-dées kowúrúo; bika iyéle idées Kpangalam íba beriké.

Tóo, Kutukulú waabísi wúro Usóo Taabáalú. Buogóni butála zaamáanu nakúru né, Kutukulú weevéeri idées kúbonáa sisi: umó wóngoní Kpangalam isúlu idées úyáálí dọ na bika ubísi. Ugabísi Kpangalam ína ge Kutukulú waalá lomaazé sisi: asée umó waagábísiná kowúrúo kúbonga wúro Usóo Kpangalam. Nge weedíri bekéveeri idées kúbonáa Taabáalú íba sisi: umó Kutukulú

weediri ná sɪsɪ: bɛfɛeri wɛ sɪsɪ: sɪnjɔ tɪŋa,
 umó waagábɪsɪná kowúrɔ kúboŋga umó tɔ́jɔ Kpangalam yoo, bilé né, bácaa naáru bojɔ básɪ
 kowúrɔ kúmuuká. Bilé né, umó idándabɪsɪ Taa-
 báalú. Sáátɪ wɛnkɪ laabááru kúm kúdála idɛs
 Taabáalú nba né, nge tɛ́ɛdɪ-daá woodulú. Bilé
 sɪsɪ: amá dɛ, bú ceení sɪ ɪbɛ́ɛŋ d́aa d́ite,
 asɛc d́ááwɪlɪ waazɪrɛ. Nge bilé baagágburu
 yowú, sɪsɪ: bóngónɪ boyóo yɪ bako yɪ bika
 bilɛs kowúrɔ kúboŋga babɪsɪná bojɔ, bika
 básɪ naáru.

Sáátɪ wɛnkɪ Kutukulú waanɪ sɪsɪ: idɛs
 Taabáalú nba kegerɛŋs sɪ boyóo yɪ né, nge
 woodúúzi idɛs Kpangalam nba bocóo bacáa
 lomaazé. Nge Kutukulú weeyéle batííru idɛs
 lɪzɔo Agúwoŋ, bɛfɛ́éri ke sɪsɪ: uráa kegerɛŋs
 sɪ boyóo bɛm; bilé né, kásɪná bɛnbé, na a
 bigɛs yooráa bɛm boogónɪ bɛm babíízi boyóo
 wɛ. Nge toovonúm bilé gɛ bilá. Sáátɪ wɛnkɪ
 Taabáalú nba waagágburu bɛgɛgerɛŋs Kpangalam
 nba yowú né, bidɛs sáátɪ bilé né, Kpangalam
 nba waavúhɪlɪ boyóo nyíídi-daá badamáa Taa-
 báalú nba níbááwu. Kpangalam nba toqóo batála
 Taabáalú nba. Amá, sáátɪ wɛnkɪ Taabáalú nba
 woogónɪ batála Kpangalam nba d́éyí-d́éyí-né,
 nge bilé baallɪ nyíídi-daá boyóo wɛ. Bidɛs
 wɪrɛ né, Kpangalam nba tatulí lénlé uráa waa-
 gálíínná bokónɪ batasɪná wɛ babíízi boyóo Taa-

báalú ńba né.

Zaamáani wenkí yowú woogóni kuté kpátáá né, nge Kútukulú wecyéle batíiri, idés lizóo Agúwoń besés ke bána keḁee, káma, wooyú utilí síst: Agúwoń waagálízi ná uráa bokóni batasiná we boyóo Taabáalú ńba. Badińa-ḁo ge Cááwú-jó kowúrúo kúbońga wúro usóo waaján kakállu Taa-báalú.

ḁoo yowú kím kulám, Taabáalú wúro na wúro usóo badánnaa ḁamá uzire. Badánjaa bana ḁamá hálu botó usú besgétu. Jáama-dés konkári-daá ge ulé waabíizi itúúzi belééni na buco bonyóózi balawótáá; amá, bidés tuuzi kím kidalá fáya; káma, awúraanaa beń belééni badabíizi bafaná ḁamá uzá, ndoláázi ge baava ḁamá. Njini ge urú wánbuzi unyóózi yooráa wenbá badafa ḁamá uzá né balawótáá. Biyyéle boojóo ge binu we hálu bawu baýa. Kowúráti tóm tím tiriké tidiná ge ḁoo caanawú né, Móóláwá tanu ḁamá niini. Biyyelená ge ḁoo caanawú kím né, Móóláwá waalá yóoni bivéyina amuvzé. Amá, sinje né, báa lé ge urú waadála umooná Móólá né, ulé wánmúuyi ge kazóo. Káma, lelseqó né, yóoni wesdé né, buganá koobire tám ge. Biyyéle báa lé ge urú wéndesé ge waadála Kpangalam, bánvaa yi lím kazóo ńbu ge unyóo, ngú a bigés urú tánjan idés ge su idóo, bánvaa yi kíqíim kazóo ńbu ge idi, na bafa yi ḁań kazóo ńgu ufíni na kínvém

téaré ukpóo idés níbaáwu.

Kpangalam wúrowá wenbá béndíí wúro tsóo né ndó.

- 1- Wúro Kutukulú
- 2- Wúro Jóbó Kazagarú
- 3- Wúro Dám Agóró.

Wúrowá wenbá béndíí Kpangalam kowúroo kúmuuká né ndó.

- 1- Wúro Agurunya
- 2- Wúro Bosí. Ilé waazá-daá ge Jáámawá woogónú.

- 3- Wúro Aguda
- 4- Wúro Ayéva
- 5- Wúro Akpó
- 6- Wúro Kúra Agurunya (1949)
- 7- Wúro Majabawó Yaya
- 8- Wúro Agurunya Asimá (1986)
- 9- Wúro Jééri
- 10- Wúro Mejéva

Kpangalam lizási kée nasíle ge:

- Agúwoh: Kelé kégée maaru ge, badánnáa kulé yém-yém. A wíre wendé urú uzíre woobúu ku né, asée baajáa budóm; a bigée baadírú ke, nge baalá wenbí bínboozí né, tésé wónjowúu alaa-
fíya ge. Nám ge bánlaá ke.

- Wékpééwú: Luzóo kaám kegéé guúní ge buka
kuws lááwu-daá. Doo caanawú né, a boobó lááwu
kúm kidaá nge baaláa ke, ína ge bánjaŋ beŋi
kíŋíim bíim bité. Kegbém-daá né, naaru téngisi
wóró, báa woogózoo nabóru-ŋo wándaabisi. A
A ngú bulé ge wéegízi wísi, wanganáa guúní na
ina kilé bafaná damá wá. Kelé kénverii wgbáma-
-ŋo ge buka bekiliná foó lawóre na alaafíya.
Bánlaá kelé naám báa weení, baláa ke kelimbíré
báa wendé dabáŋína kísesíŋe.

Kangara: Kangara nakóru wá kivéyi sisi:
téédu ríŋa-déé ŋgi. Báa kowuroboowú wenkí na
kidéé kangara gé.

Móóláwá wenbá badína Kpangalam téédu né
baasí séséduwá ndi-ndi ge ína.

Kóólíwá

Dikééníwá

Dáaruwá

Luwóowá

Lááwu-Bíya

Bóódéwá

Nantówá.

Tóo, wenbí Kpangalam-déé cowore kés bi né
nbulé.

Mogoobiya aláa na abaaláa Tem kaladáa,
tákaradá kína kugé kúnvulísi dáázá-ɔo ge.
Kínwílíi dáa caanadóm wentí ɔoo dájaájaanáa
waalá bi ge dédés tsevólási woozúu susuwúu
né.

Amá, dɛnveerím mí sɛsɛ: tɛɛdi cíko ge
dánbɛzi dɛmáa. Bilé né, a weení nyi sɛsɛ:
wɛná bɛdés wáfúlúde tɛɛdi natɔru-roozí
né, wánbɛzi wánmaa dáa wentí tɛrɛna tɛwe
né, bika dɛbɛzi dɛnyóózi dɛlá fɛnɛnáa
tɛganáa dɛhlám tɛ né.

Múgoobú Caagbara Soolu Ngoobú.

" Histoire du village de Kpangalam".

1ère édition 1er tirage Novembre 1992.

(250 expl.)

Imprimé par EDITEM B.P. 171 Sokodé.

N°d'impression : 30

Dépôt légal 4ème trimestre 1992.